

# מקורות איטלקיים לתולדות היהודים בשאלוניקי בתקופת השואה

דניאל קארפי

מבוא

יוון הוכנסה למלחמה, ראשונה בין מדינות הבלקאן, ב־28 באוקטובר 1940, כאשר הצבא האיטלקי פתח במפתיע במתקפה עליה. היתה זו מעין 'פעולת תגמול' אישית של מוסוליני, אם נאמין לדברי שר החוץ האיטלקי, ג' צ'אנו, ביומנו: מלא זעם לשמע הידיעה על ההסכמים שנעשו אחרי גבר בין גרמניה לרומניה – שכללו בין השאר הקמת בסיסים צבאיים גרמניים ברומניה – הורה מוסוליני לפתוח במתקפת פתע על יוון בלא להודיע על כך מראש להיטלר, כדי לחסום את הדרך בפני הרחבה נוספת של השפעת הגרמנים בבלקאנים, וכדי להחזיר את האיזון המופר בין שתי 'מעצמות הציר' בכלל האזור.

אולם תוצאות המעשה היו שליליות בתכלית מבחינת האיטלקים. המערכה הצבאית, שהתנהלה בשטח הררי קשה בקו החזית שבין יוון לאלבניה<sup>1</sup>, נתמשכה ללא הצלחה על פני חודשי החורף ונסתיימה רק באביב 1941 כאשר הצבא הגרמני נכנס במלוא כוחו לזירה, שבר את ההתנגדות של צבאות יוגוסלביה ויוון, וכמבצע בזק השלים במהלך חודש אפריל את כיבושן של שתי המדינות. כך, במקום להגביל את התפשטותה המדינית של גרמניה, סייעה יוזמת האיטלקים להרחבתה, הפכה את מדינות הבלקאן לגרורות של הרייך או לשטחים הכבושים בידו, וגרמה במישרין להעברת בסיסי הצבא הגרמני מרומניה הרחוקה לחופי הים התיכון – לשאלוניקי, לאיים האגיאיים ולכרתים.

1 אלבניה נכבשה בידי האיטלקים ב־7 באפריל 1939, וסופחה זמן קצר לאחר מכן אל הכתר של בית סאווייה שמלך באיטליה.

חרף זאת היתה ממשלת גרמניה נדיבה כלפי בעלת בריתה בחלוקת יוון לאזורי כיבוש. רובה של הארץ – כל יוון ההיסטורית והעיר אתונה בכלל זה – נכללו באזור האיטלקי; ואילו העיר שאלוניקי וסביבותיה, אחדים מן האיים האגיאיים ורצועת אדמה לאורך הגבול עם תורכיה היו לאזור הגרמני. תראקיה ומקדוניה המזרחית נמסרו לידי הבלגרים.

חלוקה זו היתה הרת אסון לגבי יהודי יוון, שרובם המכריע מצאו את עצמם באזור הכיבוש הגרמני. מתוך כ־77,000 יהודים שהיו ביוון עם פרוץ הקרבות, גרו כ־56,000 בעיר שאלוניקי וכ־3,000 בשאר הקהילות הקטנות שכאו בשלטון הגרמנים. הקהילה היהודית בשאלוניקי – הגדולה והמפוארה מבין קהילות ישראל במדינות הים התיכון, מרכז של חיים יהודיים שוקקים, של חכמים ולומדי תורה, וכן של יזמים מצליחים במסחר ובתעשייה, בעלי מוניטין באזור כולו – עמדה עתה בפני איום קיומי, שכמותו לא ידעה בכל שנותיה. וכפי שעתיד היה להתברר, נחרץ גורלה לכליה יחד עם שאר קהילות ישראל שבארצות הכבושות.

מפאת ריחוקה של שאלוניקי מריכוזי היהודים הגדולים במזרח אירופה ובמרכזה, שכנגדם פעלו זרועות הביטחון הגרמניות בשנים 1941-1942, לא הוצאה מדיניות החיסול אל הפועל בשאלוניקי בתקופת הכיבוש הראשונה. אמנם, ביוזמת מפקדת הצבא הגרמני בים האגיאיי ומשתפי הפעולה עמו מקרב העם היווני, וכן מחמת התגברות התעמולה האנטישמית, סבלו היהודים בעיר במשך למעלה משנה ומחצית השנה, מאפריל 1941 ועד תחילת 1943, מהשפלות ומפגיעות קשות. אך קיומם הפיזי של היהודים, כפרטים וכציבור, לא נפגע מעיקרו וכאופן ישיר.

ההחלטה בדבר גירוש כולל של יהודי שאלוניקי וסביבותיה למחנות השמדה שבפולין, במסגרת תוכנית 'הפיתרון הסופי' של הבעיה היהודית באירופה, נתקבלה ב'משרד הראשי לביטחון הרייך' (RSHA) בתיאום עם המחלקה המופקדת על 'ענייני היהודים' ועל 'מדיניות הגזע' במשרד החוץ הגרמני בימים האחרונים של שנת 1942 או בתחילת 1943. באמצע ינואר 1943 נשלח לשאלוניקי סגנו של אייכמן, קצין הס"ס ר' גינטר (Rolf Guenther) במטרה לאסוף את המידע הנחוץ ולתאם עם הנציגים הדיפלומטיים הגרמניים באתונה ובשאלוניקי את פרטי הפעולה העתידה להתבצע. לקראת סופו של אותו חודש זימן אייכמן לברלין את אחד מאנשי מחלקתו (4BIV), קצין ס"ס בדרגת סרן, ד' ויסליצני (Dieter Wisliceny), שנמצא בעת ההיא בברטיסלאווה שם שימש כיועץ לענייני יהודים ליד ממשלת-הבורות של מונטיניור טיסו, והורה לו לעבור לשאלוניקי ולקבל לידי את הפיקוד על מבצע גירוש האוכלוסייה היהודית. אל ויסליצני נלווה קצין ס"ס נוסף, א' ברונר (Alois Brunner), ששירת בתקופה ההיא בווינה ונצטווה לבוא לשאלוניקי עם יחידת אנשי ס"ס קטנה. הללו היוו יחידת קומנדו מיוחדת של כוחות ביטחון, שמאז בואה לעיר בתחילת חודש פברואר, ועד לעזיבתה אור ליום 11 באוגוסט 1943, הכינה, ניהלה

והוציאה אל הפועל – בסיועו הפעיל של הממשל הצבאי, ובמיוחד של היועץ לעניינים אזרחיים, ד"ר מ' מרטן (Max Merten) את הגירוש של כ-50,000 יהודים אל היעד הבלתי נודע, שלא היתה ממנו חזרה.

בתחילת פברואר נצטוו כל יהודי שאלוניקי – להוציא בעלי אזרחות של מדינות בעלות ברית או ניטראליות – לשאת על בגדיהם את 'הסימן' (הכוכב הצהוב) ולהעתיק את מגוריהם אל 'רובע מיוחד של העיר'. הגזירה נועדה להיכנס לתוקפה ב-25 בחודש. בימים שלאחר מכן נאסר על היהודים לצאת מבתיהם לאחר שקיעת החמה, להשתמש בתחבורה ציבורית ובטלפון ציבורי או פרטי. הם נצטוו לסמן באופן בולט את בתי מגוריהם ואת בתי העסק שלהם ולהצהיר על כל הרכוש שבידיהם לקראת האפשרות של הפקעתו. בתחילת מארס הוקף חלק מן הרובע היהודי בגדר עץ ובתיל דוקרני. כל היהודים שגרו בשטח המוקף, כ-2,300 נפש, היו נתונים למעשה במאסר. השטח שנסגר – רובע של בתים עלובים המכונה 'ברון הירש', משום שנבנה בתרומת הברון לאחר פרעות קישינוב כדי לשכן זמנית את פליטי הפוגרום – היה בקרבת מסילת הברזל. מאז היה רובע זה למחנה ריכוז ולמקום מעבר שבו שוכנו יהודי שאלוניקי והסביבה ערב צאתם אל דרכם האחרונה. לבסוף, ב-15 במארס יצאה רכבת הגירוש הראשונה ובה כ-2,800 יהודים. לאחריה, מדי כמה ימים, יצאו עד 9 במאי רכבות גירוש נוספות כשפני כולן לאושוויץ II – בירקנאו. ב-1 ביוני וב-10 באוגוסט, לאחר הפסקה של שבועות אחדים, יצאו הרכבות האחרונות.<sup>2</sup> בסך הכל, לפי הרישום שניהל משרד המחנה באושוויץ, הגיעו לשם בתקופה הנדונה תשעה-עשר 'משלוחים', שמנו 48,533 יהודים, מהם 37,386 הומתו בתאי הגז מיד עם בואם.<sup>3</sup> רבים מן הנוותרים מתו לאחר מכן, בטרם זכו לראות את יום השחרור, מחמת הרעב, הקור, המחלות, או בשל פגיעות מכוונות מידי נוגשיהם. ב-2 באוגוסט יצאה רכבת גירוש של 441 יהודים למחנה ברגן-בלזן, בתוכם 367 בעלי אזרחות ספרדית, ששוחררו לאחר מכן ויצאו לספרד, ו-74 נושאי תפקידים לשעבר במנגנון הקהילה, ביניהם הרב קורץ ובני משפחתו. לפני כן, ב-15 ביולי, העבירה הקונסוליה האיטלקית לאתונה את אחרוני היהודים, שזכו כי תוכר אזרחותם האיטלקית, 350 במספר (להלן, תעודה 4). אחרי מאות שנים של קיום מפואר, חדלה קהילת שאלוניקי להתקיים.

2 בספרות על הנושא נכתב, שרכבת גירוש אחרונה זו יצאה משאלוניקי לאושוויץ ב-7 באוגוסט. אבל לפי הודעת הקונסול האיטלקי (תעודה 6) היא יצאה בלילה שבין 10 ל-11 באוגוסט. דומה שאין מקום להטיל ספק בדיוקה של תעודה זו, שנכתבה בשעת התרחשות הדברים, מה גם שהרכבת הגיעה לאושוויץ ב-18 באוגוסט (ראה להלן, הערה 3), ומשך הנסיעה של רכבות הגירוש משאלוניקי לאושוויץ היה 6-7 ימים.

3 לפי ד' צ'ק, 'השמדת יהודי יוון באושוויץ', דפים לחקר השואה והמרד, מאסף ב (תשל"ג), עמ' 191. לפי מקורות אחרים גורשו לאושוויץ 45,450 יהודים, מהם כ-2,000 מעיירות הסביבה. ראה: מ' מולכו, שואת יהודי יוון, ירושלים תשכ"ה, עמ' 91.

שואת יהודי שאלוניקי נדונה בספרות ענפה למדי, הן של זיכרונות הן של מחקרים היסטוריים. היא עוררה ומוסיפה לעורר שאלות, תמיהות ומחלוקות. מכללן שאלות הקשורות במעשיה ובמחדליה של הנהגת הקהילה בימים ההם, ובמיוחד שאלות הקשורות בתפקודו של העומד בראשה בימים הגורליים ביותר, הרב צבי הירש קורץ; שאלות הקשורות בעמדתם ומעשיהם של גורמים מדיניים שהיו נוכחים בעיר או במדינה – לכד מן הגרמנים – כגון, היווניים, האיטלקיים והספרדיים; וכן, שאלה קרדינלית לכל הפרשה, מה היתה מידת הידיעה וההבנה של יהודי שאלוניקי באשר למתרחש ביישובי היהודים שבארצות הכיבוש הגרמני, ומה עשתה ההנהגה היהודית שבעולם החופשי, בארץ-ישראל ומחוצה לה, שבשלהי 1942 כבר היתה מודעת למתרחש, כדי להזהיר את יהודי שאלוניקי ולסייע להם להציל ויהי אפילו אחוז קטן מביניהם?

בשאלות אלה וכיוצא באלה, ידון המחקר ההיסטורי עוד שנים הרבה וכל דור יביע אומר. מה גם שעם הזמן הולכים ונפתחים לעיון החוקרים מקורות חדשים, ארכיוניים וספרותיים, שעד עתה לא נודע על קיומם, או שלא נתאפשרה הגישה אליהם, ופרטים רבים שהיו עלומים, או שנודעו רק בחלקם ועל פי רוב בחוסר דיוק, יכולים להתברר ולהודע לאשורם.

כדי לסייע במשימה זו הננו מפרסמים להלן, בתרגום לעברית, שש תעודות מתוך ארכיון הקונסוליה האיטלקית בשאלוניקי. תעודות אלה הן מפרק הזמן שבין 8 במארס 1943 לבין 11 ביולי 1943; דהיינו, מתקופת השיא של רדיפת היהודים וביצוע הגירושים. כמו כן צורף לתעודות קטע של מכתב, שכתב בתקופה מאוחרת אחד מאנשי הקונסוליה בימים ההם, ושיש בו תרומה להכרת פעולת הקונסוליה למען היהודים.



בית הקהילה בזמן הכיבוש הגרמני

## תעודות

### תעודה 1

מכתב ללא תאריך מאת יהודים תושבי שאלוניקי בעלי אזרחות איטלקית אל הקונסול הכללי האיטלקי שבעיר. המכתב נכתב ב־8 או ב־9 במארס 1943, יום או יומיים לאחר קיום האסיפה, שכן כבר ב־10 במארס פנה הקונסול האיטלקי אל ד"ר מרטן, והשיג ששמות היהודים בעלי אזרחות איטלקית שעליהם מדובר באותו מכתב ינופו מן הרשימה. מחברי המכתב מתארים את שאירע במהלך אסיפה, שכונסה בפקודת השלטונות הגרמניים ושבהלכה נתבשרו שועי הציבור היהודי בעיר על נקיטת

שורת גזירות חדשות נגדם.<sup>4</sup> גזירות אלה היו השלב האחרון והמכריע בהכנות שנעשו לקראת גירוש היהודים וחיסול הקהילה.

ב־7 במארס נקראו כמאה אישים יהודים מבני העיר לברא בשעה 3 אחר הצהריים לאולם שבבניין הקהילה היהודית כדי לשמוע הודעה. את האסיפה כינס הרב הראשי<sup>5</sup> בפקודת שלטונות הכיבוש. בין הנאספים היו גם יהודים בעלי אזרחות זרה<sup>6</sup> וביניהם גם בעלי אזרחות איטלקית. כל אלה לא רצו בשום אופן להפוך פקודה של שלטונות הכיבוש, ומשום כך נענו כולם להזמנה והתייצבו לאסיפה.

את האסיפה פתח קצין גרמני<sup>7</sup> בהודעה שנוסחה במלים אלה לערך: 'היה בדעתנו לקחת אתכם ככני ערובה כדי למנוע מעשי חבלה כלשהם, בריחות, מהומות וכו', העלולים לקרות באזורים שנועדו ליהודים. אבל לאחר שהרב הראשי שלכם הציע את עצמו כערב בגופו, הננו שולחים אתכם לחופשי לעת עתה'.

לאחר כמה דקות, שבהן היה פנאי להרהר על הודעתו, שאל הקצין הגרמני מי מבין הנוכחים יהיה מוכן להציע את עצמו בתור ערב יחד עם הרב הראשי. אחד מן הנוכחים, בעל אזרחות יונית, הציע את עצמו, ובעקבותיו כל יתר הנוכחים היוונים הביעו את הסולידריות שלהם עם הרב הראשי. הקצין הגרמני רשם את ההודעה לפניו ועזב את האסיפה.

כי אז נטל הרב הראשי את רשות הדיבור והודיע לנוכחים את ההוראות של שלטונות הכיבוש בנוגע ליהודים.

החל מ־9 במארס, אמר, לא יוכלו היהודים לעסוק בעבודה כלשהי מחוץ לאזור שנועד להם. התנויות השייכות ליהודים, והנמצאות מחוץ לאזור היהודי, תפתחנה על ידי הממונים על הסדר של הקהילה היהודית<sup>8</sup> בנוכחות בעליהן אך ורק כדי לאפשר לאלה האחרונים להוציא את ספרי החשבונות ואת הכסף המזומן שעשוי להימצא בכספת. התנויות תסגרנה ומפתחותיהן יימסרו לממונים. הקהילה היהודית

4 על נסיבות כינוסה של אסיפה זו ועל המסקנות המשתמעות ממנה לגבי תפקודה של ההנהגה היהודית, דנו מחברים אחדים; ביניהם כאלה שמצאו בפרשה זו חיזוק לדעתם, שיש לדון הנהגה זו לכף חובה. אך דומה, שמקצת העובדות העולות מן התעודה שלפנינו עשויות לשנות ממה בחינות את הערכתנו את הפרשה.

5 רבה הראשי של קהילת שאלוניקי, צבי הירש קורץ (Koretz), נתמנה ב־11 בדצמבר 1942 על ידי הגרמנים גם ליושב־ראש הקהילה. כעבור ארבעה חודשים, ב־11 באפריל 1943, נאסר, נכלא במחנה 'ברון הירש' וב־2 באוגוסט 1943 גורש לברגן־בלזן עם בני משפחתו. נפטר בימים האחרונים של המלחמה.

6 בעלי אזרחות אחרת מן היוונית.

7 לדברי מולכו, שואת יהודי יוון, עמ' 74, היה זה קצין הס"ס אליוס ברונר. אך הזיהוי איננו בגדר ודאי. ברונר, איש מחלקת ה־4BIV, הועבר כאמור בתחילת פברואר 1943 לשאלוניקי כדי לפקד, יחד עם ויסליצני, על מבצע גירוש היהודים מן העיר. לפני כן פיקד על גירוש היהודים מווינה וממורביה. לאחר השלמת המבצע בשאלוניקי השתתף בגירוש יהודי צרפת וסלובקיה. בשנת 1954 נשפט שלא בפניו ונידון למוות, אך מצא מקלט כפי הנראה בסוויצה.

8 במקור agenti dell'ordine della Comunità Israelitica

תמסור את המפתחות לידי שלטונות הכיבוש, אשר ידאגו לפתיחת החנויות מחדש באמצעות הממשל הכללי.<sup>9</sup> זה האחרון ימנה נאמן לכל חנות, שמתפקידו יהיה למכור את הסחורות. הפדיון ממכירות אלה יופקד בבנק בחשבון מיוחד, שגורלו עדיין לא נקבע.

על היהודים נאסר באיסור חמור להימצא מחוץ לאזורים שהוקצו להם. בעקבות צעדים אלה תקיף ההבטלה את כל היהודים ללא יוצא מן הכלל, וכולם – פועלים, פקידים, בעלי מקצועות חופשיים – עתידים לפול באופן אוטומטי למעמסה על הקהילה היהודית, נוסף על העניים הרשומים מכבר (18,000 לערך). אשר על כן פנה הרב הראשי בקריאה לכל היהודים כולם, לתרום ככל יכולתם ובלא שום חשבון כדי לסייע לקהילה היהודית בימים חמורים ללא תקדים אלה. באותו מעמד מינה הרב הראשי ועדה לבדיקה ולביצוע שתכרים בה עשרה מבין הנוכחים. מתפקידה של ועדה זו היה לבחון את הדרכים להספקת מצרכי מזון ומצרכים הכרחיים אחרים לרובע היהודי. עם העשרה האלה נמנים גם שנים מבעלי האזרחות האיטלקית, אשר ברצותם להישמע להוראות השלטונות הגרמניים הסכימו באופן זמני להיות חברים בוועדה, עד שיוברר מעמדם בתור אזרחים איטלקים הפטורים מן הצעדים שהשלטונות הגרמניים נקטו כלפי היהודים היוונים. בהתחשב בחומרת המצב, הננו מבקשים מהקונסוליה המלכותית הזאת להשתדל למען מחיקת שמות האזרחים האיטלקים מן הרשימה שבידי השלטונות הגרמניים, אשר אינם יודעים מה היא אזרחותם של הנזכרים בה. בעקבות צעד זה, יהיה סיפק בידי שני האזרחים האיטלקים לבטל את השתתפותם בוועדה.

## תעודה 2

מברק מאת הקונסול הכללי בשאלוניקי, ג' זאמבוגי, לנציגות האיטלקית באתונה ולמשרד החוץ ברומא על תחילת הגירוש של היהודים מן העיר ועל ההודים שהפעולה עוררה בקרב האוכלוסייה.

הקונסוליה הכללית האיטלקית שאלוניקי

מברקים: מס' 1488/169; 1488/340<sup>10</sup>

אל: [1] הנציגות המלכותית האיטלקית ביוון – אתונה<sup>11</sup>.

[2] המשרד המלכותי לענייני חוץ – רומא

שאלוניקי, 20 במארס 1943 – 12XXI

הנדון: צעדים הננקטים נגד יהודי שאלוניקי.

ב-12 בחודש זה החלה יציאתם של היהודים לפולין.<sup>13</sup> לפי התכנון תצאנה ארבע רכבות בשבוע, כשבכל אחת מהן יוכנסו 2,500 איש לערך. בקצב זה, תוך חמישה או שישה שבועות לא ימצאו יהודים בעיר.

התחלת המבצע להעברת היהודים והתנאים שבהם הוא מוצא אל הפועל – למעלה מ-60 איש בקרון בהמות, עם מעט מאוד מלבושים ומזון וללא כסף ודברי ערך – גרמו לייאוש עמוק בקרב היהודים, שברובם הגדול השלו את עצמם שיעלה בידם להינצל מגורל זה.

האוכלוסייה היוונית ברובה הגדול מסתייגת מן החומרה שבה ננקטים הצעדים ומתרגשת למראה המתרחש.

בקרב היהודים שורת טינה כלפי היוונים, בשל שמועה המתהלכת לפיה החלו הגרמנים בפעולה זו על פי בקשה שהגישה משלחת יוונית, שכאילו נסעה לפני זמן מה לנירנברג למטרה זו.<sup>14</sup> במהלך שלבי היציאה לדרך, שהוצאו אל הפועל תוך פרק זמן קצר ביותר, התרחשו מעשי אלימות שעוררו רושם רע מאוד. מספר אנשים נפטרו בדרך מהגטו לתחנת הרכבת.

10 מספריהם של המברקים ששוגרו לשני הנמענים.

11 בשל היות יוון מדינה כבושה החליטו האיטלקים, כי לא תהיה להם שגירות באתונה אלא 'נציגות'. עם זאת, היתה משמעות צעד זה פורמלית בעיקרה. בראש הנציגות עמד השגריר פ' גיגי (Pellegzino Ghigi). גם לגרמנים היה באתונה מיופה כוח, ג' אלטנבורג (Guenther Altenburg).

12 השנה ה-21 לספירת המשטר הפאשיסטי.

13 זו פליטת קולמוס או טעות דפוס, שכן הגירושים החלו ב-15 במארס.

14 לאמיתו של דבר, הגרמנים הם שהפיצו שמועה זו. ערב תחילת הגירושים פנתה משלחת מטעם הקהילה היהודית אל השלטונות הגרמניים, והציעה למסור לידיהם את מחצית הרכוש של יהודי העיר תמורת אי ביצוע הגירוש. הגרמנים דחו את ההצעה ונמקו את סירובם בכך, שהיזמה למבצע יצאה מן היוונים, ששלחו משלחת לנירנברג וכר.



מייד לאחר שפינו היהודים את שכונתם, נכנסו כנופיות של פושעים יוונים לבתים כדי לשדוד אותם. המשטרה היוונית נאלצה להתערב ולהשתמש בנשק חם. ארבעה גנבים נהרגו, ארבעה נוספים נפצעו אנושות, 35 נפגעו וכמאה נעצרו. השלטונות הצבאיים הגרמניים פרסמו פקודות חמורות ביותר, לפיהן כל מי שיפרוץ לבתים נטושים של יהודים יירה במקום.

המורדים<sup>15</sup> שלחו שליחים לתוך הגטו לפעולת תעמולה וכדי לעודד גיוס לכנופיות. הם מנהלים פעולה זו בזהירות רכה, בשל החשש שיגלו אותם. ובאמת היו בריחות, הן כדי להצטרף למורדים, הן כדי להגיע לאזור שלנו,<sup>16</sup> אבל עד עתה אין יודעים את ממדיהן.

החיים בעיר ממשיכים להתנהל תחת הרושם של ההתרחשויות האלה, אשר עוררו בעיות שיבואו על פתרונן רק במרוצת הזמן.

גואלפו זאמבוני<sup>17</sup>



אלפי יהודים משאלוניקי מכונסים ב'כיכר החירות' בפקודת הגרמנים

15 אנשי תנועות ההתנגדות היווניות.

16 לאזור הכבוש בידי הצבא האיטלקי.

17 Guelfo Zamboni, איש משרד החוץ האיטלקי, כיהן בקונסול כללי בשאלוניקי מ־11 באפריל 1942 ועד 18 ביוני 1943.

## תעודה 3

מברק מאת הקונסול הכללי בשאלוניקי, ג' זאמבוני, לנציגות האיטלקית באתונה ולמשרד החוץ ברומא, על הצעדים הננקטים נגד היהודים ונגד בעלי אזרחות ספרדית בכלל זה.

הקונסוליה הכללית האיטלקית שאלוניקי

מברקים: מס' 1796/214; מס' 1797/405

אל: [1] הנציגות המלכותית האיטלקית ביוון – אתונה

[2] המשרד המלכותי לענייני חוץ – רומא

שאלוניקי, 3 באפריל 1943 – XXI

הנדון: הוראות בנוגע ליהודי שאלוניקי.

ב-31 בחודש שעבר כונסו בפקודת השלטונות הצבאיים הגרמניים כל ראשי המשפחה היהודים בעלי אזרחות ספרדית. בפניהם נשא מפקד הס"ס, האופטשטרומפיהרר וסליצני,<sup>18</sup> את הדברים האלה:

כינסתי אתכם כדי להודיעכם, כי נודע לי שיהודים יוונים הפקידו דברי ערך ומזומנים בידי יהודים ספרדים. נוסף על כך נודע לי, שנערים יהודים יוונים<sup>19</sup> נמסרו לידי אזרחים ספרדים.

אני מפנה את תשומת לבכם לתופעות אלה בפעם האחרונה, ואני שומר לעצמי את הזכות לערוך חיפושים בכל בית שהוא<sup>20</sup> למטרה זו. אם ימצא אישור לנאמר לעיל אנקוט צעדים מתאימים, בלי להתחשב באזרחות הספרדית של הנוגעים בדבר. כל מי שיש ברשותו דברי ערך השייכים לאזרחים יוונים חייב להפקידם במשרד הנוגע בדבר.

הודעה זו עוררה התרגשות רבה בקרב היהודים הספרדים, החוששים כי החיפושים שמאיימים לערוך ישמשו מסווה להחמרת הצעדים ביחס אליהם. מורגשת החמרה גדלה והולכת בהוצאתם אל הפועל של הצעדים נגד היהודים. הגירושים לפולין נמשכים, אם כי בקצב יותר איטי מחמת חוסר אמצעי תובלה. נתאשרו הידיעות בדבר נוקשות תנאי הנסיעה.

18 SS-Hauptsturmfuehrer Dieter Wisliceny איש המחלקה 4BIV ומעוזרו הבכירים של אייכמן. הועבר לשאלוניקי בתחילת פברואר 1943 כדי לפקד על מבצע גירוש היהודים מן העיר. לפני כן פיקד על מבצע גירוש יהודי סלובקיה, ולאחר מכן על גירוש יהודי הונגריה. בשנת 1947 הועמד למשפט בבית דין עממי בסלובקיה ונדון למוות. הוצא להורג בפברואר 1948.

19 בעלי אזרחות יונית.

20 גם של אזרחים ספרדים.

יהודים אחדים הוצאו להורג בירייה בתוך האזור שלהם, משום שניסו לברוח בסירה.

אתמול הוצאו להורג בירייה יוונים, שניסו לשרוד בתים שפוננו על ידי היהודים העומדים לנסוע.

בימים האחרונים נמסרו נערים יהודים רבים לאימוץ, הן לידי אזרחים יוונים<sup>21</sup> הן לידי בעלי נתינות זרה.<sup>22</sup> הגרמנים הודיעו על נקיטת צעדים חמורים נגד אימוצים אלה, וכן נגד פסקי דין של גטיץ שנתן בית הדין הרבני.

גואלפו זאמבוני



21 לא יהודים.

22 יהודים בעלי אזרחות אחרת מן היוונית.

## תעודה 4

מברק מאת הקונסול הכללי בשאלוניקי, ג' קאסטרוצ'ו, לנציגות האיטלקית באתונה ולמשרד החוץ ברומא, ובו תיאור של הקשיים שהגרמנים הערימו בפני יציאת שיירה של יהודים בעלי אזרחות איטלקית, שאורגנה בידי הקונסוליה האיטלקית. שיירה זו, של אחרוני היהודים בעלי אזרחות איטלקית שנותרו בשאלוניקי, יצאה לאתונה בשעה שגירוש היהודים משאלוניקי הושלם רובו ככולו.

## שמור

הקונסוליה הכללית האיטלקית שאלוניקי

מברקים: מס' 3712/487; מס' 3713/811

אל: [1] הנציגות המלכותית האיטלקית ביוון – אתונה

[2] המשרד המלכותי לענייני חוץ – רומא

שאלוניקי, 15 ביולי 1943 – XXI

הנדון: יציאת יהודים בעלי אזרחות איטלקית משאלוניקי לאתונה.  
סימוכין: מברק משרד קונסולרי זה, מס' 3615/475 מ-8 ביולי ש.ז.

הננו שולחים לוטה בזה את רשימת היהודים האיטלקים, או כמעט איטלקים,<sup>23</sup> שיצאו לדרך משאלוניקי הבוקר בשעה 0.25.

הרכבת הצבאית האיטלקית הגיעה לכאן ב-9 ביולי. המטען של היהודים אוסן בעוד מועד באולמות המרווחים של בית הספר האיטלקי 'א' מאנזוני<sup>24</sup> שבקרבת תחנת הרכבת. בהתאם להנחיות שנשלחו לנו במברק מס' 075, עמ' 2 סעיף 4, מאת הנציגות המלכותית,<sup>25</sup> הוריתי להכין חבילות נוספות עם המטען.<sup>26</sup> העמסת המטען, שהיה מרוכז בקרבת תחנת הרכבת, נעשתה במהירות הדרושה, בדיוקנות ומבלי לעורר תשומת הלב. היא החלה בבוקר של יום שני, 12 ביולי, ונסתיימה יום לאחר מכן. כך הועמסו והוחתמו 12 קרונות רכבת בלי שנתעוררה בעיה כלשהי.

עליית הנוסעים לרכבת, לעומת זאת, לא היתה כה קלה.

ימים אחדים לפני הנסיעה הופיע במשרדי הקונסוליה יושב ראש הקהילה היהודית בשאלוניקי 'כפירוק', אלבלה שמור,<sup>27</sup> יציר כפיה של המשטרה הגרמנית,

23 בני משפחה של בעלי אזרחות איטלקית.

24 Alessandro Manzoni

25 באתונה.

26 האיטלקים היו מעוניינים שהיהודים בני חסותם יוציאו מן העיר את מירב רכושם.

27 Jacques Albala, יהודי יליד קאסטוריה תושב שאלוניקי. בתקופת הכיבוש הראשונה (מאי

1941-דצמבר 1942) שימש כמתורגמן ואיש קשר בין הקהילה לבין השלטונות הגרמניים. תוך כדי כך נעשה לאיש אמונם של הגרמנים ולמשתף פעולה עמהם. בפברואר 1943 מינו אותו הגרמנים לאיש הקשר בין יחידת הסיס המיוחדת שבראשותו של ויסליצ'ני לבין הקהילה

ובידי חשבון על סך 12 מיליון דרכמות, שהיהודים שהצלנו ממחנה 'ברון הירש' נדרשו לשלם לקהילה היהודית<sup>28</sup> עבור הוצאות שהותם באותו מחנה. על כל יהודי שהיה עצור ב'ברון הירש' הוטל תשלום של 6,000 דרכמות ליום, להוצאות לינה ואוכל.

היהודים השיבו, שהוכרחו בכוח הזרוע לעזוב את בתיהם ולעבור לברון הירש. עקב כך נשדדו בתיהם, ואילו ניתן להם לתבוע פיצוי על הנזק שנגרם להם, היה החשבון מסתכם במיליארדי דרכמות. האוכל שחולק להם ב'ברון הירש' לא היה ראוי לאכילה, רבים סרבו לקבלו, אתרים זרקו אותו, ובוודאי לא היה שווה 6,000 דרכמות ליום. הלחם והפסטה סופקו על ידי 'הצלב האדום הבינלאומי' במחיר שמלפני המלחמה. ולבסוף, בברון הירש הוקם מטבחון, שאפשר היה לאכול בו יותר טוב תמורת תשלום.

על אף טענות אלה, הבינו היהודים שאם יסרבו לשלם עלולים היו להיגרם קשיים נוספים ליציאתם, והעדיפו לשלם כפי שנדרשו. מה גם שקיוו שיעלה בידם להציל יהודים נוספים אחדים, שלהם קרובים איטלקים הנמצאים עדיין, כפי הנראה, במחנה 'ברון הירש'.

השלטונות הגרמניים קבעו את מועד יציאתה של הרכבת הצבאית שלנו ליום רביעי, 14 ביולי, בשעה 9.20 בבוקר. ליהודים, שצוידו מבעוד מועד בתעודות מסע, נאמר גם מהו המקום שנקבע להם בקרונות השונים של הרכבת, בציון המדויק של מספר המושב שנועד לכל אחד ואחד. המשטרה הגרמנית הזהירה מראש את הקונסוליה הזאת, שבכוונתה לערוך ביקורת מדוקדקת לפני העלייה לרכבת, ודרשה שתמסר לה רשימת הנוסעים שתיים עשרה שעות מראש.

העלייה לרכבת החלה בשעה 7 בבוקר של ה-14 ביולי, ושעתיים לאחר מכן ישבו כל הנוסעים במקומותיהם בסדר מופתי. הביקורת עברה ללא תקלות ומבלי שנתעוררו בעיות כלשהן.

אבל מיד לאחר מכן נדרשו כל הנוסעים לשלם עבור כרטיס הרכבת משאלוניקי לאתונה. הקונסוליה התערבה מייד, ושיגרה את הקפטן מרצ'י<sup>29</sup> ואת סגן הקונסול רוזנברג<sup>30</sup> אל השלטונות הגרמניים והיווניים הנוגעים בדבר, כדי להודיע להם שהיא תתנגד בתוקף לדרישה אחרונה זו. דרישה זו היתה חסרת צידוק לחלוטין, מה גם

היהודית. באפריל 1943, לאחר מאסרו של הרב קורץ, מונה ליושב ראש הקהילה. היה שותף לאין ספור פשעים מתועבים נגד אחיו. ב-2 באוגוסט 1943 צורף לקבוצת המגורשים לברגן בלזן. אחרי המלחמה הועמד למשפט בשאלוניקי ונדון ל-15 שנות מאסר.  
למעשה, לאלבלה עצמו.

29 Lucillo Merci, ראה עליו להלן, תעודה 7.

30 Riccardo Rosenberg, איש שירות המודיעין הצבאי האיטלקי. סופח לאחר כיבוש שאלוניקי לסגל הקונסוליה בשאלוניקי במסווה של סגן קונסול. לפי כל העדויות פעל רבות להצלת יהודים.

שהרכבת היתה מורכבת מקרונות איטלקיים, ובאה במקום רכבת צבאית איטלקית שהיתה אמורה לנסוע באותו יום. עלה אפוא בידינו להתגבר על עיכוב חדש זה ולחסוך ליוצאים תשלום נוסף, שעלול היה להסתכם בכמה מיליוני דרכמות. כי אז נמסר למפקד הרכבת הצבאית, שהיציאה (שנקבעה יום קודם לכן על ידי השלטונות הגרמניים לשעה 9.20) נדחתה לזמן בלתי מוגבל... משום שלא היה קטר.

אנשי הקונסוליה, שהשתדלו להחיש את יציאת הרכבת ושנאלצו להתרוצץ ממשדך למשדך, נענו כי... מסילת הרכבת חסומה בסביבות לאריסה,<sup>31</sup> מחמת מספרן הרב של רכבות שהגיעו לשם ושהמתינו להעברת [הנוסעים והמטען] אל המסילה שמעבר לקטע שהוצא מן השימוש.<sup>32</sup> המפקדה שלנו בתחנת שאלוניקי התקשרה בטלפון עם לאריסה, ושמעה כי הידיעה איננה מדויקת. בינתיים הופנתה הרכבת האיטלקית למסילה צרדית והנוסעים, שנאסר עליהם לרדת ממנה, נאלצו לבלות שעות ארוכות בשמש הלוהטת, בלי מים, וללא כל התחשבות בנשים, ילדים, זקנים, נכים וכו'.

הקונסוליה המלכותית הזאת נאלצה לטרוח יום שלם. אחר הצהריים הובטח לה שהרכבת תצא בשעה 15.30; לאחר מכן הובטח לה, כי תצא בשעה 21 ללא דיחוי נוסף כלשהו. אבל בשעה 23, כאשר הגיע סוף סוף הקטר, דרש סכל גרמני אחד לפנות מקום עבור אנשי משמר הליווי המזוין שלו. משנאמר לו, שהרכבת מלאה עד אפס מקום ושאינן בה אף מקום אחד פנוי, הורה לנתק את הקטר. הקצינים האיטלקים<sup>33</sup> נאלצו להתחיל את המשא ומתן מחדש, ולאחר זמן מה הוחזר הקטר, ועמו קרון גרמני עבור הליווי המזוין. אותו סמל שהופיע קודם לכן לעג לעמיתו האיטלקי באומרו: 'אפשרת ליהודים לנצח'. כי אז נראה הקטר עם הקרון הגרמני מתנתק מן הרכבת וחוזר למוסך. לאחר תלונות נוספות של הקצינים האיטלקים שב הקטר, הפעם בלי הקרון הנוסף, ושוב הועלתה הדרישה לפנות מקום לליווי המזוין הגרמני. כיוון שהרכבת היתה מלאה ולא היה מקום פנוי, נותק הקטר פעם נוספת ונשלח למוסך.

בשלב זה איים הקצין האיטלקי שיטלפן לקונסול, אשר יבקש את התערבות משרד החוץ האיטלקי אצל שלטונות ברלין. האיום הועיל והרכבת על אנשיה יצאה לדרכה בשעה 20.00 בקירוב, של ה־15 ביולי, אחרי שעוכבה בתחנת שאלוניקי, על כל נוסעיה, 14 שעות לערך.

לפי הודעות בטלפון שנתקבלו מלאריסה הנסיעה מתנהלת כסדרה.

Larissa 31

32 מחמת פעולת חבלה של המחתרת היוונית.

33 כאמור, מרצי ורונברג.

לא הזכרנו את כל אשר לעיל אלא כדי לתת מושג מן המאמץ שנדרש ליציאת היהודים האיטלקים. אבל אין לומר, שכל הקשיים נבעו רק מן היחס העוין של הגרמנים כלפי היהודים. אין ספק שישנם גם גורמים טכניים בעלי משקל, כמו המחסור בקטרים, חסימת מסילות מתמת גשרים שפוצצו על ידי המורדים וכו'.  
ג' קאסטרוצ'יו<sup>34</sup>



34 Giuseppe Castruccio, איש משרד החרץ האיטלקי, כיהן כקונסול כללי בשאלוניקי מ־19 ביוני ועד יום כניעת איטליה (8 בספטמבר 1943).

## תעודה 5

מברק מאת הקונסול הכללי בשאלוניקי, ג' קאסטרוצ'ו, לנציגות האיטלקית באתונה ולמשרד החוץ ברומא, ובו דיווח על ניסיון ההצלה האחרון של הקונסוליה ועל מעללי ראש המשטרה היהודית בשאלוניקי.

הקונסוליה הכללית האיטלקית – שאלוניקי

מברק מס' 4050/889

אל: [1] המשרד המלכותי לענייני החוץ – רומא

[2] הנציגות המלכותית האיטלקית ביוון – אתונה

שאלוניקי, 11 באוגוסט 1943<sup>35</sup>

הנדון: יהודים במחנה הריכוז שהוגשה בקשה לשחררם.

סימוכין: מברקי משרד קונסולרי זה מס' 3905/855 מ-31 ביולי ומס' 3904/504 מ-31 ביולי.

אחרי יציאתם של היהודים הספרדים, שעליה דיווחתי במברקי מ-3 באוגוסט (מס' 3963/867 לרומא ומס' 3962/514 לאתונה), נשארו בגטו הידוע לשמצה ב'רון הירש' רק אחרוני היהודים שעתידיים להיות מגורשים לפולין, נושאי דיווחי מ-31 ביולי שעבר (מס' 3905/855 לרומא ומס' 3904/504 לאתונה).

לקחתי תחת חסותי אחדים מהם ובקשתי את שחרורם בהסתמך על קשרי משפחה עם איטלקים, כפי שהסברתי בהרחבה במברקי הנ"ל. בקשתי נענתה בשלילה וגירושם לפולין של אחרוני האומללים האלה קרב והולך, אולי יתבצע עוד היום.<sup>36</sup>

בזמנו מינו הגרמנים כראש המשטרה היהודית ב'רון הירש' יהודי בעל עבר מפוקפק, חייט במקצועו, שכבר גורש מפלסטינה, והעניקו לו סמכויות בלתי מוגבלות, שבהן השתמש כלפי אחיו היהודים באכזריות שלא תתואר. לאוזני כותב שורות אלה הגיעו תיאורים אחדים מן המעשים המתועבים של ויטל חסון,<sup>37</sup> הוא ראש המשטרה היהודית. עינויים, מעשי סחיטה, גניבות. נמסר לי, כי לעתים קרובות, כדי למצוא חן בעיני הגרמנים, הורה לשים במאסר ללא כל סיבה יהודים הכלואים ב'רון הירש' ותבע מנשותיהם להתמסר לו, או לאחדים מחבריו, או לקצינים גרמנים, בתמורה לשחרורם.

35 שוב אין מציינים את השנה לפי ספירת המשטר הפאשיסטי, שכן משטר זה הופל ב-25 ביולי.

36 אכן, רכבת הגירוש של אחרוני היהודים יצאה לאושוויץ בלילה שבין ה-10 ל-11 באוגוסט.

37 Vital Hasson, פשעיו המתועבים של איש זה, הידועים ממקורות רבים, נזכרים גם בהמשך תעודה זו. השמועה שחסון שהה בארץ-ישראל לפני המלחמה היתה רווחת בקרב יהודי שאלוניקי, אך קשה לדעת מה מידת מהימנותה. על פרשת בריחתו של חסון משאלוניקי, ראה להלן ובהערה 51.



עם התקרב מועד הגירוש האחרון לפולין, הבין ויטל חסון כי פועלו המתועב הגיע לקצו בשאלוניקי, וכי הגרמנים ישלמו את גמולו, כפי ששולם ליהודה איש קריות, ויכללו אותו ברשימת המגורשים. הוא ניסה בתחילה לשדל את הגרמנים להוציא אל הפועל גם באתונה את מבצע 'חיסול' היהודים כפי שנעשה בשאלוניקי. קודמי בתפקיד, הקונסול זאמבוני, הזכיר במברקו מ-12 במאי שנה זו, מס' 30, המופנה לאתונה, את ניסיונו של חסון לבוא לאתונה כדי לעצור את היהודים שמצאו בה מקלט. כל הניסיונות הללו עלו בתוהו, וחסון הבין שתפקידו הסתיים ושגירושו קרב והולך. כי אז, בניסיון נואש להציל את עצמו, 'הפך את עורו'. בהיות כי היתה בידו רשימת היהודים שבקשתי לשחרר, וביודעו שהדבר יהיה לרוחיה, אפשר לאחדים מהם לברוח מ'ברון הירש',<sup>38</sup> ואלה הם:

מסות יצחק,<sup>39</sup> אשתו אסתר ואחותו חוה – 3 אנשים; בוריאן אוסקר<sup>40</sup> – איש 1; אררה,<sup>41</sup> (אין פרטי זיהוי נוספים)<sup>42</sup> – איש 1 או 2; אידה לוי בת דוד – איש 1; ראובן שמואל ואשתו מרים – 2 אנשים; בסך הכל 8 או 9 אנשים.

נוסף על כך הברית, לפי השמועה, אחדים מחבריו, בוודאי לא לפי בקשתי, ואני משער תמורת תשלום של סכומים אגדתיים, ואלה הם:<sup>43</sup>

נחמיאס (אין פרטי זיהוי נוספים) – 2 אנשים; ברכה (אין פרטי זיהוי נוספים) – איש 1; דוד כהן ואשתו – 2 אנשים; אליס אמיר<sup>44</sup> – איש 1; אמסטר<sup>45</sup> ואשתו – 2 אנשים.

רווחת שמועה שטרם אושרה, שאחדים מן היהודים שברחו בדרך זו מ'ברון הירש' עדיין מסתתרים בשאלוניקי ומחכים להזדמנות טובה. השאר, בהנהגת חסון עצמו,

- 38 לפי עדויות שונות, הסכים חסון לסייע בבריחת יהודים אלה תמורת הבטחת הקונסוליה לאפשר לו להימלט לאלבניה.
- 39 Massot Isacco
- 40 Burian Oscar
- 41 Errera
- 42 תוספת בגיליון בכתב יד: 'נטש את אשתו וילדיו ב'ברון הירש' וברח לבדו.
- 43 תוספת בגיליון בכתב יד: 'נאמר עליו ששילם 80 מיליון דרכמות עבור הנסיעה' – אך לא ניתן להבין במי מדובר.
- 44 Alice Amyr
- 45 שמו מופיע גם להלן, ברשימת בני החבורה שהקונסול חשב שברחו עם חסון. הוא בוודאי אברהם אמסטר, מעוזריו הקרובים של חסון. גם אמסטר ביצע פשעים מתועבים לאין ספור, עליהם נשפט שלא בפניו בשאלוניקי ביולי 1946, ונידון למוות. לפי השמועה נהרג לפני כן בידי הגרמנים, אולי בשוגג, במהלך אחד המצודים שהללו ערכו באתונה. אך אין לדעת מה מידת מהימנותה של ידיעה זו. הקונסול קאסטרצ'ו חשב שאמסטר ברח עם חסון לאלבניה. מה שאין כן (ראה גם להלן, הערות 46 ו-51). אין זה מן הנמנע, אפוא, שהאיש ביקש מקלט באתונה.

מתכוננים לברוח במכונית לכיוון אלבניה או לכיוון אפירוס. הנושא בכדיקה. לאלבניה או לאפירוס עתידים לברוח, אם אין טעות בידינו, היהודים הבאים:

ויטל חסון ושתי פלגשיו,<sup>46</sup> אידה לוי ואליס אמיר – 3 אנשים; דוד כהן<sup>47</sup> ואשתו – 2 אנשים; ראובן שמואל ואשתו<sup>48</sup> – 2 אנשים; אמסטר ואשתו – 2 אנשים; אשתו של חסון (?)<sup>49</sup> – איש 1; בסך הכל 50.10

לפי מה שידוע לנו תהיה תחנתם הראשונה קוריצה,<sup>51</sup> לאחר מכן ימשיכו ליאנינה. כמו כן השמועה אומרת, שוויטל חסון ייסע בשם הבדוי יאני קונסטנטינוס.<sup>52</sup> חסון הוא בעל גוף מוצק, גובהו ממוצע, שער ראשו שחור, תסרוקת עם שביל בצד. נאמר לי, שידוע יונונית על בוריה ושגם האיטלקית שלו טובה למדי. אם יהיו לי ידיעות ודאיות אבריק לכם. מכל מקום, ויטל חסון הוא ללא ספק פושע, ועל כן אדם מסוכן. מה גם שלאור קשריו הקודמים עם שלטונות הביטחון הגרמניים, אין זה מן הנמנע שיהפוך שוב את עורו, ולאחר שיבדוק את מצב היהודים באתונה ובכלל האזור הכבוש בידינו, יעלה איוו הצעה הנוגעת לחיסול היהודים גם באזור איטלקי. נאמר לי, שברח משאלוניקי במכונית גרמנית שהועמדה לרשותו,<sup>53</sup> ושהוא נטש אותה על אם הדרך במקום שומם, שם הוא ובני חברתו עלו על מכונית יונונית אשר חכו להם.<sup>54</sup>

ג' קאסטרוצ'י

- 46 לאמיתו של דבר, ברחו עם חסון אשתו וכן פלגש אחת, אידה לוי, עם התינוקת שנולדה להם.
- 47 אחד מעוזריו של ויטל חסון היה דניאל כהן, שאף הוא ביצע פשעים מתועבים נגד היהודים, בגינם נדון למאסר עולם באתונה ביוני 1947. אפשר שטעה הקונסול, והאיש המוזכר כאן הוא דניאל (ולא דוד) כהן. אך אין הוכחות לסברה זו.
- 48 תוספת בגיליון בכתב יד: 'לא. הם נוסעים לאתונה'.
- 49 סימן השאלה במקור. אשתו של חסון אכן ברחו עמו לאלבניה.
- 50 תוספת בגוף התעודה בכתב יד: 'לאלבניה הם 8'.
- 51 ובאמת, לפי מה שנתברר לאחר המלחמה, חצה חסון את גבול אלבניה עם אשתו, פלגשו והתינוקת שלהם. הוא נעצר בידי השלטונות האיטלקיים 'ררותק' לעיירה קאבייה, מקום שבו היו מרוכזים רבים מן היהודים שנמלטו מיוון. עם כניעת איטליה (8 בספטמבר 1943) ברח חסון עם בנות משפחתו לדרום איטליה, שם נעצר והוסגר לידי שלטונות יוון במצרים. הוא נשפט בשאלוניקי ביולי 1946, נידון למוות והוצא להורג במאסר 1948.
- 52 במקור: Jani Contantinos
- 53 רוצה לומר, במכונית שהגרמנים העמידו לרשותו מכבר, כדי למלא את תפקידו כראש 'המשטרה היהודית'.
- 54 תוספת בגיליון, בכתב יד: 'הוא עתיד לצאת לדרך עם מזוודות מלאות זהב, מטבע חרץ, יהלומים. כולם דברי ערך גנובים, בעיקר מבעלי אזרחות ספרדית'.

## תעודה 6

מברק מאת הקונסול הכללי בשאלוניקי, ג' קאסטרופצ'ו, למשרד החוץ ברומא ולנציגות האיטלקית באתונה, על סופה של הקהילה היהודית בשאלוניקי בעלת העבר המפואר.

הקונסוליה הכללית האיטלקית שאלוניקי

מברק מס' 4060/892

אל: [1] המשרד המלכותי לענייני החוץ – רומא

[2] הנציגות המלכותית האיטלקית ביוון – אתונה

שאלוניקי, 11 באוגוסט 1943

הנדון: סופו של היישוב היהודי בשאלוניקי.

סימוכין: מברק של משרד קונסולרי זה מס' 4050/889 מן ה-11 ח.ז.

אחרוני היהודים שנותרו בגטו 'ברון הירש' יצאו לדרך בלילה שבין ה-10 ל-11 באוגוסט. המשטרה המיוחדת של הס"ס נסעה אתמול. מפקדה, ויסליצ'ני, יצא הבוקר לכרלין בדרך האוויר.

היישוב היהודי בשאלוניקי שנוסד לפני גילוי אמריקה ושמנה כ-6,000 נפש שוב איננו קיים.

היהודים הקימו במרוצת הדורות תעשיות ברמה גבוהה ביותר; די אם נזכיר את זו של היהודי-האיטלקי טורס<sup>55</sup> לאריגים ולייטה, שהיתה החשובה ביותר מסוגה בכל הבלקאנים. הם צברו רכוש עצום, שנשדד ונגנב בידי היוונים וכידי הגרמנים. חיסול היישוב היהודי התנהל תוך כדי מעשי זוועה, מעשי תועבה ופשעים, שלא שמעתי שהיו כמותם בהיסטוריה של כל הזמנים ושל כל העמים.

המושבה היהודית האיטלקית נצלה הודות להעברתה לאתונה; הוא הדין לגבי הקבוצות הקטנות של יהודים ארגנטינים ופורטוגלים.

המושבה הספרדית, שבחודשיים האחרונים חיה בתקווה כי יותר לה לעקור לספרד, קיבלה ברגע האחרון את סירובה של ממשלת ספרד, והגרמנים גירשו אותה לגרמניה. בין המגורשים גם סגן הקונסול הספרדי, שאושר והוכר בתפקיד זה וששירת את ספרד שנים ארוכות בשאלוניקי.

לדידנו האיטלקים, חיסול המושבה היהודית שלנו מהווה נזק עצום שאי אפשר לחשבו במיליונים. די לומר שלפני המלחמה הנוכחית עמד הדגל המסחרי האיטלקי במקום השני, מיד אחרי הדגל היווני. הסחר הימי היה בחלקו הגדול פרי פעילותם במסחר ובתעשייה של היהודים האיטלקים בשאלוניקי.

ג' קאסטרופצ'ו

## תעודה 7

קטע מתוך מכתב מאת לוצ'ילו מרצ'י אל הנהלת ארכיון 'יד ושם' בירושלים בשנת 1983. מרצ'י, איטלקי יליד בולצאנו – עיר שרבים מתושביה דוברי גרמנית – צורף ב־22 בספטמבר 1942 אל סגל הקונסוליה האיטלקית בשאלוניקי בתפקיד מתורגמן וקצין־קשר עם השלטונות הגרמניים. הוא שימש בתפקיד זה עד לסגירת הקונסוליה בידי הגרמנים, ב־8 בספטמבר 1943. בכל התקופה הזו כתב יומן,<sup>56</sup> ובשנת 1983 מסר לארכיון 'יד ושם' צילום מן הקטעים הנוגעים ליהודים. קטע ממכתב הליווי המתפרסם להלן מתאר את ההליך המסובך שהשלטונות הגרמניים כפו על אנשי הקונסוליה האיטלקית, בשעה שהללו ביקשו 'לקבל לידיהם' את היהודים בעלי אזרחות איטלקית (או כאלה שזכאותם לאזרחות זאת היתה בשלבי בדיקה).

בולצאנו, 20 ביולי 1983

[...]

שני הקונסולים הנ"ל<sup>57</sup> העניקו אין ספור אישורים בדבר זכאות לאזרחות איטלקית, כביכול. כוונתי למי שנוקקו להם באופן דחוף בשל הסכנה שייכללו בגירושים, ככללם בני משפחות מעורבות<sup>58</sup> שבמקרים אחדים כבר היו עצורות במחנה 'ברון הירש'.

ככלל, לא הסכימה המפקדה הגרמנית לקבל אלא אישורים חתומים באופן אישי בידי הקונסול. ראני, שידעתי זאת היטב, לא היגשתי אף פעם אישור הנושא חתימה אחרת, שממילא היה נדחה בו במקום. את האישורים החתומים בידי הקונסול הבאתי ליועץ בממשל הצבאי הגרמני, ד"ר מכס מרטן,<sup>59</sup> שהעבירם לבדיקה לאנשי משרדו. לאחר מכן הוא חתם עליהם, הטביע את חותמת המשרד, עשה מהם עותקים אחדים ומסר אותם לחתימה סופית של סרן הס"ס דיטר ויסליצ'ני. לאחר ימים רבים הוחזרו האישורים לידי ד"ר מרטן, כשעליהם שלוש החתימות ושלוש החותמות. כי אז שלח מרטן שני עותקים לקונסול, וכשאחד מהם בידי באתי אל שערי המחנה [ברון הירש] ומסרתי את הרשימה למפקד (היה עלי לעמוד ברחוב, מחוץ לשער, כי איש לא הורשה להיכנס למחנה. פעם קרה שמנעו את כניסתו אפילו של ד"ר מרטן, שבא אתי כדי לחקור יהודי ביחס לשחרורו. אני כבר הייתי רגיל ליחס זה של שומרי המחנה, אבל מרטן נפגע, הסמיק, אבל לא הוציא הגה, מתוך זהירות). בעלי האזרחות האיטלקית ששחררו נמסרו לידי בשער המחנה, אחרי שנבדקו היטב על

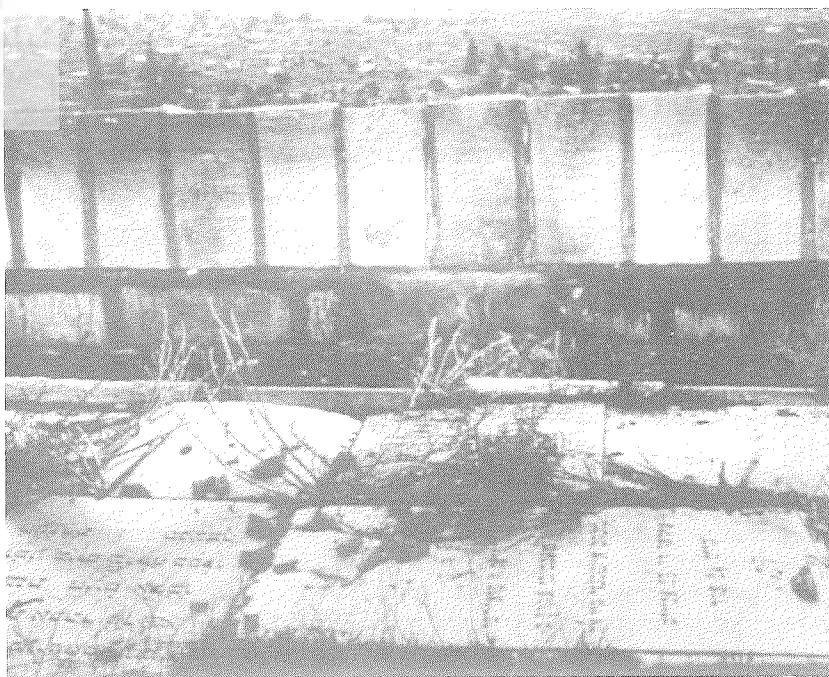
56 קטעים מן היומן פורסמו בתרגום לעברית בידי י' רוכליץ ומ' שלה, 'מתוך יומנו של קפיטן לוצ'ילו מרצ'י. סלוניקי, פברואר-אוגוסט 1943', מחקרי יד ושם, 'יז-י"ח (תשמ"ז)', עמ' 429-451.

57 ג' זאמבוני וג' קאסטרוצ'ו.

58 משפחות שמקצת בניהן היו בעלי אזרחות איטלקית ומקצתם בעלי אזרחות יונית.

59 משפטן גרמני, כיהן כיועץ לעניינים אזרחיים בממשל הצבאי הגרמני ביוון מאז אוגוסט 1942. בידי חתומים רוב הצווים שפרסם הממשל נגד היהודים. נידון באתונה בשנת 1959 לעשרים וחמש שנות מאסר, אך שוחרר חודשים אחדים לאחר מתן גזר הדין.

ידי יהודי בוגד בן עירם, אשר הכירם היטב אישית, כשלידו היו כמוכן שני גרמנים מזוינים. [...] לאחר שהיהודים המשותתרים נמסרו לידי – אלה היו על פי רוב משפחות שלימות על צאצאיהן וקרוביהן – ליוויתי אותם באופן חופשי אל הקונסול, שבפרוודור המרווח של משרדו או במשרדי, הכל לפי מספר האנשים שהיו נוכחים, הקונסול נהג לומר להם דברי עידוד ודברי הלל לנדיבותה של רומא שלעולם איננה נוטשת את בניה. [...]



בריכה שנבנתה ממצבות מבית הקברות היהודי בשאלוניקי